

Socijalne zadruge u Hrvatskoj

Sraka, Sara

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Organization and Informatics / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:211:274223>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported](#) / [Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-04**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Organization and Informatics - Digital Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET ORGANIZACIJE I INFORMATIKE
V A R A Ž D I N**

Sara Sraka

SOCIJALNE ZADRUGE U HRVATSKOJ

ZAVRŠNI RAD

Varaždin, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET ORGANIZACIJE I INFORMATIKE
V A R A Ź D I N

Sara Sraka

Matični broj: 0016129180

Studij: Ekonomika poduzetništva

SOCIJALNE ZADRUGE U HRVTASKOJ

ZAVRŠNI RAD

Mentor/Mentorica:

Doc. dr. sc. Irena Kedmenec

Varaždin, lipanj 2020.

Sara Sraka

Izjava o izvornosti

Izjavljujem da je moj završni/diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onima koji su u njemu navedeni. Za izradu rada su korištene etički prikladne i prihvatljive metode i tehnike rada.

*Autor/Autorica potvrdio/potvrdila prihvaćanjem odredbi u sustavu FOI-
radovi*

Sažetak

Zadruga kao treći oblik poduzetništva je društvo kojim dragovoljno, otvoreno, samostalno i neovisno upravljaju njezini članovi, a svojim radom i drugim aktivnostima ili korištenjem njezinih usluga, na temelju zajedništva i uzajamne pomoći ostvaruju, unapređuju i zaštićuju svoje pojedinačne i zajedničke gospodarske, ekonomske, socijalne, obrazovne, kulturne i druge potrebe i interese i ostvaruju ciljeve zbog kojih je zadruga osnovana. Zadruga udruživanjem ljudi u skupine potiču uvažavanje tuđih mišljenja i stavova drugih ljudi. Zadruga se vrlo često izjednačavaju sa trgovačkim društvima i obrtima, no glavna je razlika u svrsi njihova djelovanja. Sedam je zadružnih načela prema kojima se one vode, a to su dragovoljno i otvoreno članstvo, nadzor poslovanja od strane članova, gospodarsko sudjelovanje članova zadruga i raspodjela, samostalnost i neovisnost, obrazovanje, stručno usavršavanje i informiranje članova zadruga, suradnja među članovima i briga za zajednicu. Prema Zakonu o zadrugama postoji više vrsta zadruga, a u ovom završnom radu naglasak je na socijalnim zadrugama. Socijalnim zadrugama kao oblikom socijalnog poduzetništva se pokušavaju riješiti razni društveni problemi te nezaposlenost osoba koje teže pronalaze posao na tržištu rada. Ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju donesena je „Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine“ gdje se kao osnovni cilj potiče okruženje za promicanje i razvoj društvenog poduzetništva čime bi se smanjile regionalne razlike i povećala zaposlenost. U radu se posebno ističe socijalna zadruga Humana Nova koja zapošljava osobe sa invaliditetom. Svoju djelatnost je orijentirala na proizvodnju tekstilnih komada od ekoloških i recikliranih materijala za domaće i inozemna tržišta. Svojom djelovanjem aktivno i izravno doprinosi izgradnji društva tolerancije i suradnje te pomaže socijalno isključenim osobama i njihovim obiteljima unaprijediti njihovo samopouzdanje i kvalitetu života. Kako je ovu godinu obilježila korona kriza, odlučila sam reći nešto osnovno o krizi, a zatim sam provela anketu sa nekoliko socijalnih zadruga da bih vidjela kako su se oni snašli za vrijeme ove epidemije, a kako im je bilo prije. Tijekom korona krize kod socijalnih zadruga došlo je po pada prihoda, no one nisu otpuštale svoje zaposlenike koji ionako dosta teško pronalaze posao. Državne pomoći su koristili u obliku plaća za zaposlene, a isto tako su primali pomoći od građana i/ili privatnog sektora. Većina socijalnih zadruga koje su sudjelovale u anketiranju svoje proizvode prodaju na domaćem tržištu, dok neke proizvode možemo pronaći i na inozemnom tržištu.

Ključne riječi: zadruga, socijalna zadruga, prihod, nezaposlenost, korona kriza, potpore

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Pojam i zakonodavni okvir zadruge.....	3
2.1. Razlike između zadruge, trgovačkog društva, obrta i udruga.....	3
2.2. Zadružna načela tijekom godina.....	5
2.3. Ekonomski utjecaj zadruga.....	7
2.4. Društveni utjecaj zadruga.....	8
2.5. Vrste zadruga.....	8
2.6. Zadruge u Europi	9
2.6.1. Zadruge u Italiji, Sloveniji i Njemačkoj	10
3. Socijalne zadruge.....	11
3.1. Socijalne zadruge u Europi	11
4. Socijalne zadruge u Hrvatskoj.....	12
4.1. Ekonomski i društveni značaj socijalnih zadruga u Hrvatskoj	12
4.2. Socijalna zadruga Prijateljica	12
4.3. Socijalna zadruga Druga prilika.....	13
4.4. Socijalna zadruga Martinov plašt	13
4.5. Socijalna zadruga Herona	14
4.6. Socijalna zadruga Neos	14
4.7. Socijalna zadruga Put.....	14
4.8. Socijalna zadruga Senior servis	15
4.9. Lička ženska socijalna zadruga.....	15
4.10. Socijalna zadruga PET PLUS	15
4.11. Socijalna zadruga Miva-art.....	15
4.12. Socijalna zadruga Pružimo ruke.....	16

4.13. Socijalna zadruga Relax	16
4.14. Socijalno-poduzetnička zadruga Ruke	17
4.15. Socijalna zadruga VITA–ANST	17
4.16. Socijalna zadruga Kameleon	17
4.17. Socijalna poljoprivredna zadruga Domaći vrt	18
4.18. Socijalna zadruga ZvoniMir	18
5. Socijalna zadruga Humana Nova	19
6. Korona kriza u Hrvatskoj.....	21
7. Anketa sa socijalnim zadrugama.....	22
7.1. Metodologija.....	22
7.2. Rezultati istraživanja.....	22
8. Zaključak	24
Popis literature	26
Popis tablica	28

1. Uvod

Iako zadrugarstvo nosi povijest dugu preko 200 godina, kao i brojne pozitivne strane za ekonomski i društveni razvoj države, ne poklanja mu se dovoljna pažnja koju zaslužuju. Zbog svoje uloge u društveno-ekonomskom razvoju te pozitivnom odgovoru na krize, može se zaključiti da su zadruge otpornije nego klasična poduzeća. Glavni cilj zajednica nije ostvarivanje profita, nego je to odgovaranje na potrebe zajednice. Uvođenjem primjerenih regulatornih politika, razvojem primjerenih modela upravljanja i praksi vođenja, edukacijom mladih poduzetnika te promocijom prepoznatljivosti zadruga može se iskoristiti sav potencijal i prednosti koje zadruge pružaju te one mogu postati odgovorne za cjelokupan rast i razvoj gospodarstva i poduzetništva države. Postoji više vrsta zadruga koje se pojavljuju, a u ovom radu će se više pažnje posvetiti socijalnim zadrugama. Ovaj rad se sastoji od nekoliko cjelina. Prvi dio rada nas upućuje općenito na pojam zadruga prema Zakonu o zadrugama. U sklopu toga navodi se po čemu se zadruge razlikuju od trgovačkih društva, obrta i udruga. Posebno se naglašavaju zadružna načela koja su se mijenjala od 1937. godine u Parizu pa do zadružnih načela iz 1995. godine koja se još danas primjenjuju. Pošto se navodi da zadruge toliko pridonose društveno-ekonomskom razvoju države, sljedeće dvije cjeline se fokusiraju baš na to. Kao ekonomski utjecaj zadruga može se istaknuti smanjenje monopola na tržištu što dovodi do povećanja konkurencije, niže maloprodajne cijene te osigurane uvjete inovacije. Kao društveni utjecaj zadruga može se istaknuti da one povećavaju društveni utjecaj kapitala, jača se povjerenje u zajednicama te se stvaraju nova radna mjesta za osobe koje su isključene sa tržišta rada ili im prijete isključenje. Potom se navode i objašnjavaju vrste zadruga koje postoje prema Zakonu o zadrugama. Postoji 9 vrsta zadruga, a to su: poljoprivredne, radničke, ribarske, stambene, graditeljske, obrtničke, potrošačke, sekundarne i socijalne. Prema podacima Europske zadružne organizacije, proučila sam utjecaj zadruga u Europi. Posebno pažnju sam posvetila utjecaju zadruga u Italiji, Sloveniji i Njemačkoj. Kao što je već najavljeno u ovome radu će se objašnjavati socijalne zadruge pa sljedeći odlomak govori općenito o njima te o njihovom udjelu u Europi. Najviše se socijalne zadruge pojavljuju u Italiji koja je započela njihov razvoj. Sljedeća cjelina se posvećuje socijalnim zadrugama u Hrvatskoj. Nisu toliko poznate kao u europskim zemljama, ali im se s vremenom daje sve veći značaj zbog njihovog ekonomskog i društvenog učinka. Kod ekonomskog i društvenog učinka socijalnih zadruga u Hrvatskoj možemo vidjeti da je Vlada Republike Hrvatske donijela strategije kojima je cilj povećanje zaposlenosti, smanjenje siromaštva, razvoj socijalnog poduzetništva i smanjenje društvenih razlika. U Hrvatskoj djeluje dosta socijalnih zadruga, a neke od najpoznatijih su predstavljene, kao što su socijalna zadruga Prijateljica, Druga prilika, Contus, Herona, Neos,

Put, Senior servis. Te socijalne zadruge sam izdvojila jer se svaka od njih usmjerava na različite skupine osoba. Socijalna zadruga Prijateljica brine o osobama s invaliditetom, socijalna zadruga Druga prilika brine o mlađima bez pravilne roditeljske skrbi, zadruga Contus pruža priliku najranjivijim skupinama na tržištu rada, dok se zadruga Herona usmjerava na zapošljavanje i usavršavanje žena. Socijalna zadruga Neos pomaže bivšim ovisnicima, a zadruga Put i zadruga Senior servis se fokusiraju na socijalno ugrožene ili isključene osobe. Posebnu pažnju sam posvetila socijalnoj zadruzi Humana Nova koja nosi titulu najpoznatije socijalne zadruge u Hrvatskoj. Dalje se u toj cjelini objašnjava kako je i kada došlo do osnutka zadruge, koji su njeni ciljevi, kako zadruga pridonosi ekonomskom i društvenom razvoju. Isto tako je navedeno kakve osobe zadruga zapošljava. Svojim radom pokušavaju potaknuti stanovništvo da ne baca odjeću, obuću i druge tekstilne predmete koje više ne koriste, nego da ih doniraju i recikliraju kako bi se mogli ponovo upotrijebiti i koristiti osobama sa slabijim imovinskim stanjem. Osim toga ističu da recikliranjem stare odjeće te njihovom ponovnom upotrebom smanjujemo zagađenje okoliša i čuvamo prirodu. Na kraju rada odlučila sam napraviti anketu sa socijalnim zadrugama da bih uvidjela kako one posluju u stvarnom svijetu. Kako smo se svi ove godine borili sa korona krizom, anketa je bila podijeljena u dva dijela. Prvi dio su bila pitanja vezana za poslovanje za vrijeme korona krize, a drugi dio su bila pitanja vezana za poslovanje prije korona krize. Kao rezultate provedene ankete možemo istaknuti smanjenje prihoda, korištenje raznih državnih, EU ili privatnih potpora, ali ne i smanjenje broja zaposlenih osoba.

2. Pojam i zakonodavni okvir zadruga

U Republici Hrvatskoj zadruga su definirane kao treći oblik poduzetništva (Đukan i ostali, 2013., str. 18). Regulirane su Zakonom o zadrugama i prema njemu „Zadruga je dragovoljno, otvoreno, samostalno i neovisno društvo kojim upravljaju njezini članovi, a svojim radom i drugim aktivnostima ili korištenjem njezinih usluga, na temelju zajedništva i uzajamne pomoći ostvaruju, unapređuju i zaštićuju svoje pojedinačne i zajedničke gospodarske, ekonomske, socijalne, obrazovne, kulturne i druge potrebe i interese i ostvaruju ciljeve zbog kojih je zadruga osnovana“ (Zakon o zadrugama, NN 34/11, 125/13, 76/14, 114/18, 98/19 Članak 1). Zadruga pridonose ravnoteži globalnog gospodarstva pa samim time stvaraju ekonomsku i socijalnu održivost. Zadruga je zapravo udruživanje ljudi koji svojim ulaskom ulažu rad kao temeljni kapital. Kao skupine ljudi, zadruga uče pojedince kako uvažavati mišljenja i stavove drugih ljudi. Takvim načinom poslovanja potiče se bolje donošenje poslovnih odluka te jačanje zajednice.

Zadruga jest slobodno udruženje ljudi koji se u njoj demokratski organiziraju, ali takvo udruženje ne može opstati ako u okviru njega ne djeluje poduzetnički subjekt, koji stvara nove vrijednosti i prenosi ih svojim osnivačima razmjerno njihovu udjelu u stvaranju nove vrijednosti. Najveća socijalna i kulturna vrijednost zadružne organizacije je u tome što oslobađa inicijativu, potiče slobodno poduzetništvo, odgovornost u upravljanju i vođenju poslova, kako bi se udovoljilo interesima zadrugara. Zadrugarstvo u ekonomskom smislu nastoji svakog čovjeka učiniti radnikom, vlasnikom, poduzetnikom, tj. da radi za svoje dobro, ali i za zajedničku dobrobit. U efektima zajedničkog rada može se kvantificirati doprinos svakog udruženog člana (Mataga, 2009.).

2.1. Razlike između zadruga, trgovačkog društva, obrta i udruga

Iz definicije zadruga možemo vidjeti da im svrha nije maksimizacija dobiti kao što je to kod društva kapitala, nego promicanje gospodarskih interesa članova zadruga. U trgovačkim društvima oduke donose većinski vlasnici, dok se kod zadruga odluke donose na temelju demokratskog upravljanja.

Tablica 1. Razlike između zadruge, trgovačkog društva, obrta i udruge

	ZADRUGA	OBRT	TRGOVAČKO DRUŠTVO	UDRUGA
Reguliran zakonom	Zakon o zadrugama	Zakon o obrtu	Zakon o trgovačkim društvima	Zakon o udrugama
Pravni status	Pravna osoba, ima svoj OIB i MB	Nema status pravne osobe, nositelj obrta je fizička osoba (a pravna osoba u iznimnim slučajevima), koristi se OIB obrtnika	Pravna osoba, ima svoj OIB i MB	Pravna osoba, ima svoj OIB i MB
Naziv / „Tvrтка“	Obvezno sadrži „zadruga“ u nazivu, te naznaku glavne djelatnosti koju zadruga obavlja	Obvezno sadrži ime i prezime obrtnika	Obvezno sadrži naznaku kojom se pobliže obilježava vrsta društva (npr. "d.o.o.", j.d.o.o. ili "d.d."), te naznaku predmeta poslovanja društva	Nije propisano
Tip osnivača	Najmanje 7 poslovno sposobnih fizičkih ili pravnih osoba	Fizička osoba – nije društvo	Pravne i fizičke osobe – društvo kapitala	Najmanje 3 poslovno sposobne fizičke ili pravne osobe
Upisuje se u...	Sudski registar trgovačkog suda	Obrtni registar	Sudski registar trgovačkog suda	Registar udruga
Temeljni kapital	Zadrugari ulažu jednake članske uloge koji mogu biti u novcu, stvarima i pravima izraženim u kunsnoj protuvrijednosti, a min. 1.000,00 kn po zadrugaru	Nema	10,00 kn za j.d.o.o. 20.000,00 kn minimalno za d.o.o. 200.000,00 kn minimalno za d.d.	Nema
Troškovi osnivanja ((bez članskih uloga ili temeljnog kapitala))	ovisno o broju članova zadruge, cca 3.000,00 kn	cca 1.000,00 kn	cca 800,00 kn za j.d.o.o. 6.000,00 kn za d.o.o.	cca 200,00 kn
Vrijeme potrebno za osnivanje/otvaranje	cca 30 dana	cca 7 dana, a maksimalno 15 dana	cca 40 dana	cca 30 dana
Odgovornost	Zadruga u pravnom prometu za svoje obveze odgovara svom svojom imovinom. Zadruga ne odgovara za obveze svojih članova. Član zadruge ne odgovara za obveze zadruge.	Obrtnik odgovara cjelokupnom imovinom koja je potrebna za obavljanje obrta	Vlasnici d.o.o.-a odgovaraju do visine temeljnog kapitala, a d.d.-a do iznosa vrijednosti vlastitih dionica	Udruga odgovara svojom cjelokupnom imovinom, članovi udruge ne odgovaraju svojom imovinom
Temeljno tijelo upravljanja i odlučivanja	Skupština (demokratsko i neposredno upravljanje svih članova zadruge koji ravnopravno sudjeluju u donošenju odluka o poslovanju i raspodjeli dobiti)	Obrtnik (sam upravlja i donosi odluke o poslovanju)	Skupština (većinski vlasnici kapitala upravljaju i donose sve poslovne odluke)	Skupština (demokratsko i neposredno upravljanje svih članova udruge koji ravnopravno sudjeluju u donošenju svih poslovnih odluka)
Obvezna tijela	Skupština i upravitelj (NO za zadruge koje	Nema	Skupština, uprava i NO prema potrebi (za	Skupština, predsjedništvo,

	imaju više od 20 članova)		d.o.o.) Skupština, NO i uprava za d.d.	ostala tijela prema statutu
Temeljni dokument kojim se rukovodi u poslovanju	Pravila zadruge	Nema (odluka vlasnika)	Izjava o osnivanju / Društveni ugovor (za d.o.o.), Statut (za d.d.)	Statut
Dobit	Dio dobiti se zadržava i ulaže u zadrugu. Zadruga ne postoji radi svoje koristi, glavni cilj joj je servisirati potrebe svojih članova i ostvariti što veću korist za njih	Dobit pripada obrtniku	Dobit se maksimalizira na razini društva i pripada većinskom vlasniku kapitala	Dobit ili gubitak prenosi se u naredno razdoblje.

(Izvor: Hrvatski poljoprivredni zadružni savez, dostupno na http://www.hzs.hr/o_zadruzi.htm, Pristupljeno 28.1.2020.)

Iz tablice 1 je vidljivo da postoje sličnosti i razlike između ovih poslovnih subjekata. Zadruga su regulirane Zakonom o zadrugama, obrt Zakonom o obrtu, trgovačka društva Zakonom o trgovačkim društvima dok su udruge regulirane Zakonom o udrugama.

Prema Zakonu o zadrugama, zadrugu može osnovati najmanje sedam osnivača koji moraju biti potpuno poslovno sposobne fizičke i pravne osobe. Član zadruge ulaže minimalni iznos temeljnog kapitala od 1.000,00 kuna. U odnosu na zadrugu, trgovačka društva imaju zadan temeljni kapital za dioničko društvo u iznosu od 200.000,00 kuna, društvo s ograničenom odgovornošću u iznosu od 20.000,00 kuna te jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću u iznosu od 10,00 kuna.

Član zadruge se definira kao fizička ili pravna osoba koja neposredno sudjeluje u radu zadruge, posluje putem zadruge ili koristi njezine usluge ili na neki drugi način sudjeluje u ostvarenju ciljeva zbog kojih je zadruga osnovana. Članom se postaje upisom u imenik članova zadruge te se ne može prenijeti članstvo na neku drugu osobu. Kao što možemo vidjeti u tablici 1 minimalni iznos temeljnog kapitala od 1.000,00 kuna ulaže se u obliku novca, stvari ili prava izraženih u kunsjoj protuvrijednosti. Svaki član mora unijeti jednaki ulog te mora postojati zajednički interes i određeni stupanj zajedništva u ostvarenju ciljeva zadruge.

Osnivač zadruge ne mora biti zaposlenik zadruge, stoga nema ni veze sa doprinosima za mirovinsko i zdravstveno osiguranje.

2.2. Zadružna načela tijekom godina

Sedam osnovnih načela zadrugarstva usvojeno je na Međunarodnom zadružnom kongresu u Parizu 1937. godine a to su (Mataga, 2009.):

1. Otvoreno (dobrovoljno) članstvo

2. Demokratska kontrola i upravljanje
3. Ograničena kamata na novčani kapital
4. Raspodjela dobiti prema obujmu poslova obavljenih u zadruzi
5. Politička i vjerska neutralnost zadrugara
6. Gotovinsko plaćanje robe
7. Obrazovanje zadrugara

Godine 1966. u Beču prihvaćena su ova zadružna načela (Mataga, 2009.):

1. Dobrovoljno i otvoreno članstvo
2. Demokratsko upravljanje članova zadrugom
3. Ograničeni iznos kamata na novčani kapital
4. Dobit pripada članovima razmjerno njihovom udjelu u poslovanju
5. Obrazovanje članova i informiranje javnosti o zadružnim načelima
6. Suradnja među zadrugama

Načela iz 1937. godine i 1966. godine bitno se ne razlikuju, nego se prilagođavaju gospodarskim i razvojnim promjenama.

1995. dolazi do novih promjena načela i ona se nisu mijenjala do danas, a to su:

„1. Dragovoljno i otvoreno članstvo – članstvo u zadruzi je dragovoljno i otvoreno prema svim osobama koje koriste njezine proizvode, usluge i koje su spremne prihvatiti odgovornosti članstva, bez ikakve spolne, rasne, socijalne, političke, vjerske ili bilo koje druge diskriminacije.

2. Nadzor poslovanja od strane članova – zadruga je demokratsko društvo čiji rad nadziru njezini članovi i koji aktivno sudjeluju u stvaranju poslovne politike i donošenju odluka. Izabrani predstavnici članova odgovaraju članstvu. Članovi imaju jednaka glasačka prava (jedan član – jedan glas).

3. Gospodarsko sudjelovanje članova zadruge i raspodjela – dužnost članova zadruge je, prema svojim interesima i mogućnostima, sudjelovanje u radu i doprinos razvoju zadruge. Članovi raspoređuju dobit zadruge za jednu ili više sljedećih namjena: razvitak zadruge, porast pričuva, članovima – razmjerno poslovanju sa zadrugom i kao potpora drugim aktivnostima zadruge.

4. Samostalnost i neovisnost – kao samostalna i neovisna pravna osoba zadruga se u pravnom prometu s drugim pravnim osobama i državnim tijelima oslanja na rad svojih članova i zadružne resurse, pod neposrednim nadzorom svojih članova.

5. Obrazovanje, stručno usavršavanje i informiranje članova zadruga – zadruga provodi obrazovanje i stručno usavršavanje svojih članova, izabranih predstavnika, upravitelja i zaposlenika kako bi pridonijeli razvitku svoje zadruga. Ona izvješćuje svoje članove i javnost, posebice mlade ljude o naravi, koristima i prednostima zadrugarstva.

6. Suradnja među zadrugama – zadruga najučinkovitije služe svojim članovima i jačanju zadružnog sustava povezivanjem i suradnjom na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.

7. Briga za zajednicu – zadruga posluje na način koji pridonosi održivom razvoju okruženja i lokalne zajednice“ (Zakon o zadrugama, Članak 2, NN 34/11, 125/13, 76/14, 114/18, 98/19).

2.3. Ekonomski utjecaj zadruga

Da bismo mogli razumjeti koju ulogu zadruga imaju, potrebno je posebnu pažnju posvetiti njihovom doprinosu cjelokupnom funkcioniranju ekonomskog sustava.

Zadruga doprinose na barem pet načina. „Kao prvo, one igraju važnu ulogu u umanjivanju posljedica neuspjeha tržišta, poboljšavajući tako funkcioniranje ekonomskog sustava i dobrobit velikih grupa ljudi“ (Hansmann, 1996). Postojanost mnoštva poduzeća s različitom vlasničkom strukturom i različitim ciljevima doprinosi boljoj tržišnoj konkurentnosti, a posljedice toga su veći izbor za potrošače, sprečavanje stvaranja monopola, niže maloprodajne cijene te osigurani uvjeti za inovacije. Drugo, zadruga imaju ključnu ulogu u stabilizaciji ekonomije, posebno u sektorima koje obilježava visok stupanj nesigurnosti i nestabilnost cijena, poput sektora poljoprivrede i financija (Euricse - European Research Institute on Cooperative and Social Enterprises, 2012.). Zadružne banke u Europi te kreditne unije u SAD-u dolaze kao faktor stabilizacije bankovnog sustava“ (Birchall, 2012). Kao što povijesni dokazi iz razdoblja prijašnjih recesija pokazuju, zadruga imaju ključnu ulogu u stabilizaciji ekonomije u vremenima krize. Treće, čestim pružanjem inovativnih usluga i dobara, zadruga odgovaraju na specifične potrebe svojih članova umjesto da se vode logikom povećanja profita. Zadruga također mogu proizvoditi dobra i usluge niske ili nesigurne profitabilnosti, ako ne i negativne, za čiju proizvodnju profitna poduzeća nisu zainteresirana, dok ih javne vlasti nisu u stanju pružiti. Usluge niske i negativne profitabilnosti uključuju socijalne, zdravstvene, obrazovne te ostale osobne usluge, kao i usluge za opću dobrobit.

Dokazi i iskustva zadruga pokazuju da su volonterski rad i donacije posebno važni. Četvrto, zadruge često postaju sredstvo razvoja zajednice. Njihova je briga dobrobit sadašnjih i budućih generacija. Peto, zadruge doprinose pravilnijoj raspodjeli prihoda. Budući da su zadruge osnovane s namjerom da zadovolje potrebe svojih članova, one nastoje svoja sredstva raspodijeliti radnicima tako da im povise plaće ili povećaju broj zaposlenih ili pak potrošačima kroz snižavanje cijena (Euricse - European Research Institute on Cooperative and Social Enterprises, 2012.).

2.4. Društveni utjecaj zadruga

Zadruge nisu samo ekonomske institucije, nego su one društveni čimbenik za rješavanje problema lokalnih zajednica ili različitih skupina korisnika. Društveni utjecaj zadruga nije njihovo dodatno obilježje ili posljedica njihovih djelovanja, nego je to njihova dodana vrijednost. Određivanje društvenog utjecaja zadruga ovisi o vrsti zadruga, okolini te vremenskom okviru. Zadruge mogu doprinijeti povećanju društvenog kapitala kao i jačanju povjerenja u zajednicama. Štiteći prihode i zaposlenost, zadruge mogu pomoći u stvaranju i očuvanju posla u pogoršanim tržišnim uvjetima. Osim toga, kad zadruge svojim djelovanjem dopune javnu opskrbu socijalnih usluga, tako što pružaju nove usluge kojima pokrivaju postojeće rupe u dostavi usluga, one i stvaraju nova radna mjesta. Kao još jedan društveni utjecaj zadruga možemo spomenuti da one daju mogućnost zaposlenja osobama u nepovoljnom položaju, koje su isključene sa tržišta rada ili im prijete isključenje (Defourny i Nyssens, 2012.).

2.5. Vrste zadruga

Prema Zakonu o zadrugama, razlikujemo nekoliko vrsta zadruga.

Glavna djelatnost poljoprivredne zadruga je obavljanje djelatnosti bilinogojstva, stočarstva, šumarstva ili lovstva, kao i obavljanje pomoćnih djelatnosti u poljoprivredi. Radničke zadruga su zadruga u kojoj barem 2/3 članova imaju sklopljen ugovor o radu. Zadruga u kojima je glavna djelatnost ribarstvo te uzgoj, ulov i prerada proizvoda ribarstva kao i njihov plasman na tržište, zovu se ribarske zadruga. Stambene zadruga su osnovane radi zadovoljenja stambenih potreba svojih članova. Zadruga koja obavlja djelatnost građenja naziva se graditeljska zadruga. Potrošačke zadruga su osnovane sa ciljem nabave roba i usluga. Zadruga u kojima polovina članova obavlja djelatnost sukladno Zakonu o obrtu su obrtničke zadruga. Više zadruga spojeno zajedno zbog povećanja konkurentnosti, zajedničkog

nastupa na tržištu te ostvarenju zajedničkih ciljeva, nazivaju se sekundarne zadruge. I zadruge o kojima će biti više riječ u ovom radu su socijalne zadruge.

2.6. Zadruge u Europi

Europska zadružna organizacija (eng. *Cooperatives Europe*) predstavlja skup zadružnih poduzeća na razini Europe. „U ime svojih 99 zadružnih organizacija iz 37 zemalja, pokret promovira poslovni zadružni model i pruža komunikacijske, savjetodavne te ostale usluge svojim članicama. Članovi tih organizacija predstavljaju 127 milijuna pojedinih suradnika koji posjeduju 160.000 zadruga te tako osiguravaju radna mjesta za 5,4 milijuna građana Europe, koji će onda pridonositi ukupnom gospodarskom rastu i društvenim promjenama“ (Cooperatives Europe, 2013.). Zadaća mu je povećati znanje o zadružnim modelu između tijela EU te poticati konkurenciju između zadružnih poduzeća.

Zadruge u središte svojeg djelovanja stavljaju pojedince pa tako stvaraju dugoročne koristi za zajednicu. Zbog toga se zadruge uklapaju u strategiju Europa 2020. Na institucijama EU je da zadrugama daju smjernice za lakše poslovanje te da podupiru njihove poslovne aktivnosti.

Tablica 2. Zadružna statistika EU za 2015.

Zadruge	176.461
Zadrugari	141.502.512
Zaposleni	4.707.682
Godišnji prihod u milijardama eura	1.004.83

(Izvor: Cooperatives Europe Key figures 2015: Cooperatives Europe, Bruxelles. Dostupno na: <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>, pristupljeno 1.2.2020.)

Prema podacima Europske komisije za 2015. godinu, u Europskoj uniji je bilo registrirano 176.461 zadruga, 141.502.512 zadrugara te 4.707.682 zaposlenih po zadrugama. Godišnji prihod zadruga u Europskoj uniji u 2015. godini iznosi 1.004,83 milijardi eura.

Tablica 3. Zadružna statistika za Hrvatsku za 2015.

Zadruge	1.247
Zadrugari	20.192
Zaposleni	2.716
Godišnji prihod u milijunima eura	211,04

(Izvor: Cooperatives Europe Key figures 2015: Cooperatives Europe, Bruxelles.

Dostupno na:

<https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>, pristupljeno 8.9. 2020.)

Prema podacima Europske komisije za 2015. godinu, u Hrvatskoj je bilo registrirano 1.247 zadruga, 20.192 zadrugara te 2.716 zaposlenih po zadrugama. Godišnji prihod zadruga u Hrvatskoj u 2015. godini iznosi 211,04 milijuna eura.

2.6.1. Zadruge u Italiji, Sloveniji i Njemačkoj

Zadruge se u Italiji osnivaju još od početka 19. stoljeća. Prva zadruga je osnovana u Torinu 1854. godine sa svrhom ublažavanja visokih troškova života (Mataga, 1995.). U posljednjih nekoliko godina najveći rast doživjele su socijalne zadruge, kao strategija rješavanja potrebe za decentralizacijom. Zadruge u Italiji ostvaruju više od 10 posto ukupnog BDP-a (Agrobiz, 2018.).

Zadruge u Sloveniji počele su se intenzivnije osnivati u drugoj polovici 19. stoljeća, kada se kreditnim zadrugama riješio velik problem zaduženosti poljoprivrednika. U Sloveniji zadrugama se zapravo pokušava usmjeriti brži rast seljačkog gospodarstva i poljoprivrede (Poljoprivredne zadruge u Republici Sloveniji, bez dat.).

Za uspjeh njemačkih zadruga nedvojbeno su odgovorne dvije osobe: Friedrich Wilhelm Raiffeisen i Hermann Schulze - Delitzsch. Usmjeravanjem svojih napora oni su nastojali pomoći skupinama ljudi koji su patili tijekom ekonomskog i društvenog razvoja u prvoj polovici prošlog stoljeća. Zadruge se u Njemačkoj dijele na 5 vrsta, a to su kreditne, poljoprivredne, trgovačke, potrošačke i stambene. Najviše su rasprostranjene poljoprivredne zadruge pa je tako Njemački poljoprivredni savez jedan od najvećih u Europi („DGRV, Cooperatives in Germany“, bez dat.).

3. Socijalne zadruge

„Socijalna zadruga je zadruga osnovana radi: – obavljanja djelatnosti kojima se pruža pomoć u zadovoljenju osnovnih životnih potreba socijalno ugroženim, nemoćnim i drugim fizičkim osobama, koje one same ili uz pomoć članova obitelji ne mogu zadovoljiti zbog nepovoljnih osobnih, gospodarskih, socijalnih i drugih okolnosti, – uključivanja u radne i gospodarske procese osoba s umanjenom radnom sposobnošću i drugih fizičkih osoba koje nemaju dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a nisu u mogućnosti ostvariti ih svojim radom ili prihodom od imovine ili iz drugih izvora. Članovi socijalne zadruge mogu biti korisnici i davatelji usluga te radnici zadruge“ (Zakon o zadrugama, NN 34/11, 125/13, 76/14, 114/18, 98/19, Članak 66.).

Socijalna zadruga kao oblik socijalnog poduzetništva je uspješan model kojim bi se mogli riješiti mnogi društveni problemi, nezaposlenost osoba koje su u nepovoljnijem položaju na tržištu rada. Socijalne zadruge dio svoje dobiti izdvajaju u razvoj, dok drugi dio dijele onima koji su ju stvorili temeljem rada. Temelj socijalnih zadruge nije kapital, nego je to čovjek. Djelovanje socijalne zadruge uvjetovano je društveno korisnom svrhom i čija se dobit usmjerava u takve svrhe.

3.1. Socijalne zadruge u Europi

Jedna od prvih zemalja u kojima su osnovane socijalne zadruge je Italija. Socijalne zadruge u Italiji su se počele širiti ali njihov treći sektor je manje razvijeni nego u ostalim zapadnim zemljama pa se zbog toga zahtijeva odgovarajuća nadležnost i zaštita prema posebnim zakonima jer su socijalne zadruge uglavnom, još uvijek malih dimenzija i pomalo krhke. Prema podacima Social and Political Institutions Academic Laboratory Sociology Department, University of the Aegean (2012.) možemo vidjeti da je u Grčkoj osmišljen novi oblik socijalnih zadruge, “Social Cooperative Enterprise” u kojoj 40% zaposlenika čini grupa stanovništva kao što su osobe sa invaliditetom, ovisnici, HIV pozitivni ljudi, bivši zatvorenici, maloljetnici, dugoročno nezaposleni, osobe starije od 50 godina, izbjeglice i druge ranjive skupine.

Socijalne zadruge su novi fenomen u poljskom društvenom okruženju. Stoga je u ovoj fazi većina društvenih zadruge u prvim fazama svog razvoja; prolaze kroz test vremena osiguravajući odgovarajuće resurse kako bi osigurali svoju ekonomsku održivost i ostvarili svoju društvenu misiju (Izdebski, Mering, Ołdak, Szarfenberg, 2017.).

4. Socijalne zadruge u Hrvatskoj

Osnovna karakteristika hrvatskih socijalnih zadruga je njihov neprofitni karakter. Neke od njih su: socijalna zadruga Prijateljica, Druga prilika, Contus, Herona, Neos, Pet plus, Miva art, Put, Senior servis i jedna od najpoznatijih je Humana Nova koja će se u radu više obraditi. Svaka od zadruga je osnovana sa ciljem razvoja samopouzdanja osobe koje su članovi tih zadruga na pojedinim područjima.

4.1. Ekonomski i društveni značaj socijalnih zadruga u Hrvatskoj

Ako gledamo društvenu i ekonomsku korist zadruga, možemo reći da su one okupljale lokalno stanovništvo, povećavale zaposlenost, suzbijale siromaštvo, osiguravale pravednu raspodjelu i snažile ruralni razvoj. 2012. godine Vlada Republike Hrvatske je sastavila „Nacionalnu strategiju stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016. godine“ gdje se kao jedan od ciljeva opisuje razvoj socijalnog poduzetništva kao poluge društvenog razvoja i smanjenja siromaštva. 2009. godine je provedeno istraživanje razvijenosti socijalnog poduzetništva u Hrvatskoj koje je pokazalo da je 2,6% radnog stanovništva angažirano u socijalnom poduzetništvu (Nikić, 2016.). Nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju donesena je „Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine“ gdje se kao osnovni cilj potiče okruženje za promicanje i razvoj društvenog poduzetništva čime bi se smanjile regionalne razlike i povećala zaposlenost.

4.2. Socijalna zadruga Prijateljica

Na području Metkovića i Opuzena jasno su vidljivi socijalni problemi koji svakog dana sve više i više rastu. Da bi se ti problemi mogli što učinkovitije riješiti, udruga osoba s invaliditetom Prijatelj, 2011. godine je osnovala socijalnu zadrugu Prijateljica. Ova zadruga je osnovana s ciljem obavljanja socijalno-humanitarnih djelatnosti za osobe s invaliditetom. U viziji socijalne zadruga je napomenuto da će se ona i dalje zalagati za zapošljavanje marginaliziranih skupina, ali i drugih osoba prema potrebama zadruga. Cilj socijalne zadruga Prijateljica je pružiti priliku ranjivim skupinama građana na tržištu rada, jer zbog svojih smanjenih sposobnosti nemaju mogućnost ravnopravnosti („Socijalna zadruga Prijateljica“, bez dat.).

Socijalna zadruga Prijateljica broji 6 zaposlenih osoba s invaliditetom, a bavi se izradom suvenira i recikliranih svijeća. Suveniri se izrađuju od gline, gipsa, parafina, drva i pleksiglasa na temelju dalmatinskih i neretvanskih motiva, a isto tako zadruga izrađuje vjerske motive za obližnje Međugorje. Svijeće se danas prodaju diljem cijele Hrvatske. Prema riječima Puljevića, predsjednika Udruge „Prijatelji“, socijalna zadruga namjerava u skoroj budućnosti kupiti strojeve za graviranje i printanje i tako obogatiti svoju ponudu (Milković, bez dat.).

4.3. Socijalna zadruga Druga prilika

Socijalna zadruga Druga prilika je osnovana 2012. godine sa ciljem zapošljavanja osoba bez odgovarajuće roditeljske skrbi i osoba sa raznim oblicima invaliditeta. Zaposlenici u ovoj zadruzi bave se proizvodnjom LED rasvjete, namještaja, didaktičkog i edukativnog materijala. Osim toga zadruga se bavi i povrtlarstvom, stočarstvom, turizmom, voćarstvom i uslužnim djelatnostima („Socijalna zadruga Druga prilika“, bez dat.).

Zadruga je trenutno najaktivnija na području grada Zagreba, a osnovana je na poticaj nekoliko društvenih poduzetnika, koji su uspjeli radionu opremiti modernim strojevima, dok u prodaji proizvoda pomažu dječji vrtići diljem Hrvatske. Trenutno rade u suradnji sa Caritasom Zagrebačke nadbiskupije i Centrom za rehabilitaciju Zagreb, no tu ne namjeravaju stati pa proširuju svoju suradnju s ciljem povećanja novih radnih mjesta na području djelovanja (Šajn, bez dat.).

4.4. Socijalna zadruga Martinov plašt

Socijalno-uslužna zadruga Martinov plašt osnovana je 2011. godine. Osnovao ju je 7 zadrugara sa svrhom unaprjeđenja skrbi o ranjivim i marginaliziranim skupinama društva. Spada u skupinu socijalnih zadruga jer svojim djelatnostima pruža pomoć u zadovoljenju osnovnih životnih potreba osobama koje si to same ne mogu priuštiti te ih uključuje u radne i gospodarske procese. S druge strane ima status uslužne zadruge jer pruža savjetodavne usluge i organizira kreativne radionice sa svrhom podizanja vještina za osobe koje dugo ne mogu pronaći posao. U ponudi proizvoda socijalne zadruge mogu se pronaći ručno rađene bio lončanice od 100% prirodnog materijala uz koje se može dodatno kupiti začinsko bilje po želji, zatim zadruga nudi mini urbane vrtove gdje se spaja zdrava hrana i zdrav način života sa misijom zadruge te sapune sa točkicama kojima se nastoji smanjiti količina otpada od ostatka sapuna. Hortiterapija uključuje rad u vrtu gdje se smanjuje stres, pozitivno se djeluje na zdravlje čovjeka, čime se postiže kvaliteta života, nude se različita savjetovanja gdje se pruža

psihosocijalna podrška i savjetovanja vezana za osobne potrebe, traženje zaposlenja ili rad na projektima („Socijalna zadruga Martinov plašt“, bez dat.).

4.5. Socijalna zadruga Herona

Ženska grupa Korak iz Karlovca je 2009. godine pokrenula socijalnu zadrugu Herona. Zadruga broji 15 članica, a pružaju se usluge čišćenja kućanstva, stubišta, poslovnih prostora te se izrađuju i prodaju unikatne i ručno izrađene svijeće (Becker, 2009.).

Zadruga pomaže u zapošljavanju žena koje su u nepovoljnom položaju na tržištu rada zbog dugotrajne nezaposlenosti, nedostatka radnog iskustva, nedostatka obrazovanja ili neke druge situacije u kojoj se nalaze. Radom zadruge se rješavaju društveni problemi. Osim usluga čišćenja, žene u zadruzi izrađuju ručno rađeni nakit i svijeće pa se kupnjom tih proizvoda podiže vrijednost zadruge (Šajn, dez dat.).

4.6. Socijalna zadruga Neos

Socijalna zadruga Neos osnovana je 2009. godine u Osijeku sa ciljem zapošljavanja rehabilitiranih ovisnika koji u suradnji sa stručnjacima grafičkog usmjerenja proizvode poslovne i personalizirane poklone. Zadruga svojim djelovanjem podupire osobe koje su bivši ovisnici i samim time smanjuje se postotak vraćanja ovisnosti. Usluge koje socijalna zadruga nudi su digitalni tisak velikog formata (pvc samoljepljive folije, poster papiri, rupičaste folije, cerade, mesh, slikarsko platno, poliesterska platna, tapete), digitalni tisak malog formata (tisak memoranduma, koverti, prospekata, posjetnica, letaka, diploma, akreditacija, papirnih naljepnica), UV tisak, sublimacijski tisak, izrada ID kartica, tisak na tekstil, strojni vez, lasersko graviranje i izrezivanje, termo oblikovanje pleksiglasa, izrada slova i oblika od stiropora, izrada bedževa, izrada svjetlećih reklama i grafička priprema i dizajn („Zadruga NEOS“, bez dat.).

4.7. Socijalna zadruga Put

Socijalna zadruga Put osnovana je 2011. godine u Rijeci s ciljem pružanja pomoći socijalno ugroženim osobama. Članovi zadruge mogu biti sve nezaposlene osobe koje su naišle na neku vrstu diskriminacije, bivše ovisnike, beskućnike, osobe s invaliditetom... Osnovna djelatnost zadruge je društvena reintegracija štíćenika, ali se još bavi i uzgojem ekološkog voća i povrća. Osim uzgoja voća i povrća, zadruga prodaje proizvode poput džemova, pekmeza, sirupa koje izrađuju članovi zadruge (Šajn, dez dat.).

4.8. Socijalna zadruga Senior servis

Udruga 50+ u Velikoj Gorici osnovala je socijalnu zadrugu Senior servis kako bi pomogla socijalno ugroženim osobama u zadovoljenju osnovnih životnih potreba. Glavne djelatnosti zadruge su pružanje savjetodavnih usluga, usluga prijevoza, pomoći u domaćinstvu... Osim starijim, zadruga pomaže i svim ostalim nezaposlenim osobama sa umanjenom radnom sposobnošću na području Velike Gorice (Šajn, bez dat.).

4.9. Lička ženska socijalna zadruga

Udruga Cenzura Plus i druge udruge na području Ličko-senjske županije, 2011. godine osnovala su Ličku žensku socijalnu zadrugu sa ciljem uključenosti što većeg broja nezaposlenih žena Like u izradi ručnih radova. Ti ručni radovi izrađuju se po ličkoj tradiciji i kao takvi se prodaju sa ciljem upoznavanja javnosti o tom području. Zadruga je osnovana na tom području jer Lika nije baš prometno povezana i većina je starijeg stanovništva pa se i zbog toga izrađuju tradicionalni proizvodi kao što su vuneni nakurnjaci i keramičke ovčice s filcanim runom. Isto tako zadruga potiče te starije žene na samozapošljavanje stvaranjem vlastitih prilika (Šajn, bez dat.).

4.10. Socijalna zadruga PET PLUS

Socijalna zadruga PET PLUS osnovana je na inicijativu udruge PET PLUS 2010. godine sa sjedištem u Novom Zvečevu. Trenutno broji 8 članova a naglasak je na povećanju broja zaposlenih liječenih ovisnika. Zadruga se bavi preradom i obradom drveta, izradom suvenira i namještaja, osim toga bavi se i pružanjem usluga završnih radova u građevinarstvu, uređenjem i održavanjem travnatih površina, sječom šume i uslugama prijevoza. Cilj zadruge je prodajom proizvoda ili korištenjem usluga potaknuti bivše ovisnike na bolji, smireniji život, pomoći oživljavanju tog kraja te razvoju ekološke poljoprivrede i ekoloških proizvoda (Udruga PET PLUS, 2010.).

4.11. Socijalna zadruga Miva-art

Deset osoba iz Udruge Zvono 2007. godine osnovalo je socijalnu zadrugu Miva-art sa svrhom samoodrživosti, zapošljavanja osoba s invaliditetom, plasiranja proizvoda na tržište, promoviranja socijalnog poduzetništva i društvene odgovornosti. Ova zadruga pokušava

osobe s invaliditetom učiniti ravnopravnim na tržištu rada te zapošljava i zdrave osobe koje zatim nude usluge osobama s invaliditetom („Udruga Zvono“, 2011.).

Miva-art se 2017. godina javila na natječaj Europske unije te je započela s provedbom projekta Miva-art 2. Cilj tog projekta je osnažiti rad socijalne zadruge i razviti nove modele socijalnog poduzetništva. U sklopu tog projekta osobe s invaliditetom su prošle kroz razna usavršavanja i time stekle status pomoćnih zanimanja kao što su pomoćni pčelar, permakulturni vrtlar, lutkar, palačinka majstor i domar. Po završetku projekta osobe s invaliditetom sa stečenim znanjima i vještinama postaju konkurentniji na tržištu rada (Andrašek Mihaljević, 2018.).

4.12. Socijalna zadruga Pružimo ruke

Socijalna zadruga Pružimo ruke sa sjedištem u Bjelovaru osnovana je kako bi se zadržala tradicija i dio kulturne baštine Hrvatske. Primarna djelatnost zadruge je razvoj socijalnog poduzetništva, a svoje ciljeve planira realizirati uz pomoć posebnih ciljnih skupina – nezaposlenih, osoba s invaliditetom.... U radu zadruge proizvode se proizvodi od ekoloških materijala koji su usmjereni turističkom, prehrambenom, prerađivačkom, uslužnom i poljoprivrednom sektoru. Najpoznatiji proizvod zadruge su cekeri za laptop koji se izrađuju od kukuruzne komušine. Osim cekera zadruga pruža i različite ukrasne suvenire koji se isto izrađuju od kukuruzne komušine sa ciljem proširivanja ekološko-tradicijske ponude. Još neki od proizvoda koji se nude su nosiljka za vino, pletenka za džem, razne lutke. Kako bi svaki proizvod bio unikatni, zadrugarke mu daju poseban pečat kojim ističu svoju kreativnost („Pružimo ruke socijalna zadruga“, bez dat).

4.13. Socijalna zadruga Relax

Zadruga Relax osnovana je s ciljem podizanja svijesti i kvalitete života osoba s invaliditetom te mogućnosti ravnopravnosti na tržištu rada. Zadruga trenutno broji 13 zaposlenih od kojih je 8 osoba s invaliditetom. Osnovna djelatnost zadruge su usluge masiranja. Jačanju socijalne kohezije u društvu pridonosi na način da zapošljava marginalizirane skupine te im time pruža osjećaj prihvaćenosti, financijske sigurnosti i posvećenost drugim životnim prioritetima pojedinca (Vukomerić, 2016.).

4.14. Socijalno-poduzetnička zadruga Ruke

Koncem 2009. godine osnovana je socijalno-poduzetnička zadruga Ruke na području Baranje. Svrha osnivanja zadruge je bila pružanje financijske pomoći ženama - žrtvama obiteljskog nasilja. U zadruzi su provedene neformalne edukacije žena za plasteničku proizvodnju povrća kao i psiho-radionice za razvitak samopouzdanja žena. Žene su mogle same odabrati što žele proizvoditi u zadruzi, a one su se odlučile za sezonsko povrće poput rajčica, krastavci, paprike i luka koje zatim prodaju na tržnici, ali i na kućnom pragu. Kao podrška radu zadruge i tim ženama, u pomoć pristupaju i žene koje nemaju takve probleme a i njihovi muževi. Proizvode se nastoje proizvoditi na što zdraviji način i time žele proširiti svoje djelovanje na proizvodnju povrtnih sadnica („Socijalnopoduzetnička zadruga "Ruke", det dat.).

4.15. Socijalna zadruga VITA–ANST

2009. godine članovi udruge za resocijalizaciju ovisnika ANST 1700 u Splitu odlučili su odvojiti proizvodni dio od udruge i proširiti se na tržište pa su osnovali zadrugu VITA–ANST. Članovi zadruge su većinom liječeni ovisnici, samohrani roditelji i dugotrajno nezaposlene osobe koje ne mogu samostalno pronaći posao na tržištu rada. U zadruzi se proizvode suveniri od gline te okviri za slike („VITA-ANST“, 2020.).

4.16. Socijalna zadruga Kameleon

2013. godine u Zagrebu osnovana je socijalna zadruga Kameleon koja zapošljava osobe s invaliditetom u ugostiteljskim djelatnostima. Trenutno ima 8 članova, a neki od njih su socijalni radnici, profesori, kuhari, umjetnici, konzultanti, studenti. Cilj zadruge je educirati i osposobiti ranjive skupine ljudi za ugostiteljska zanimanja te ih uključiti u ravnopravno pronalaženje posla i osobni razvoj. Upravitelj zadruge, Vedran Habel, ima iza sebe već velik broj uspješnih programa koji podupiru učenike s oštećenjem vida, sluha, komunikacijskim ili psihičkim poteškoćama ili tjelesnim invaliditetom („Kameleon socijalna zadruga - Chameleon Cooperative“, 2013.).

4.17. Socijalna poljoprivredna zadruga Domači vrt

Udruga Autonomni centar - ACT provodila je projekt "Društveno uključivanje i zapošljavanje Roma kroz biodinamičku poljoprivredu" sa ciljem pružanja Romima financijske sigurnosti u radu zadruge. Radu zadruge su se priključila neka obiteljska poljoprivredna gospodarstva kako bi prenijeli svoje znanje članovima zadruge. Proizvodi koji su se mogli naći u ponudi su heljda, tikve goliće, češnjak, jagode, rajčice, blitva, rikola... Ti proizvodi slagali su se u Zelene košarice koje je zatim zadruga dostavljala na području Čakovca, Varaždina i Zagreba. Zelene košarice najčešće su kupovali mladi koji nisu imali vremena uzgajati vlastito voće i povrće kod kuće, ili nisu imali prostora, a željeli su se hraniti zdravo i domaćim proizvodima (Kelava, 2014.).

4.18. Socijalna zadruga ZvoniMir

Udruga ZvoniMir, 2014. godine osnovala je socijalnu zadrugu ZvoniMir u Kninu. Zadruga prima najviše žene, pripadnice nacionalnih manjina starije od 45 godina u svoj rad kako bi im omogućila unaprjeđenje kvalitete života, povećanje stope zaposlenosti te druge gospodarske i društvene mogućnosti. Osim toga, nekim djelatnicima će biti dana mogućnost rada u pružanju socijalnih usluga starijim i nemoćnim osobama („Udruga ZvoniMir“, 2015.)

5. Socijalna zadruga Humana Nova

„Socijalna zadruga Humana Nova je društveno poduzeće koje potiče zapošljavanje osoba s invaliditetom i drugih društveno isključenih osoba kroz proizvodnju i prodaju kvalitetnih i inovativnih tekstilnih proizvoda od ekoloških i recikliranih materijala za domaće i inozemna tržišta. Svojim djelovanjem aktivno i izravno doprinosi izgradnji društva tolerancije i suradnje te pomaže socijalno isključenim osobama i njihovim obiteljima unaprijediti njihovo samopouzdanje i kvalitetu života. Također aktivno doprinosi održivom razvoju lokalne zajednice, smanjenju siromaštva i očuvanju prirode“ (Humana Nova, dostupno na: <http://www.humananova.org/hr/about/>, pristupljeno 5.2.2020.). Zadruga trenutno broji 50 zaposlenih, od toga 26 osoba s invaliditetom, 11 osoba starijih od 50 godina, jednu visoko obrazovanu mladu dizajnericu tekstila kojoj je to prvi posao, 10 osoba mlađih od 30 godina, jednu osobu nacionalne manjine, 4 dugotrajne nezaposlene mlade majke te 2 branitelja.

Osnovana je 2011. godine u sklopu projekta ESCO – „edukacija za socijalno zadrugarstvo – nove mogućnosti za osobe s invaliditetom“ koje je provodio Autonomni centar – ACT. Glavni cilj im je povećati mogućnost zapošljavanja osoba s invaliditetom na području Međimurske županije te podići njihovu svijest o zaposlenju na lokalnoj i nacionalnoj razini. Projekt ESCO je osobama s invaliditetom pružio mogućnost za edukaciju te su kasnije te osobe započele rad u socijalnoj zadruzi Humana Nova. Socijalna zadruga Humana Nova, dosad je kroz svoj rad sakupila 190.000 kg odjeće i obuće čime je smanjeno ispuštanje CO₂ u atmosferu za 684.000 kg, smanjena uporaba 1.140.000.000 l pitke vode, 57.000,00 kg umjetnih gnojiva i 38.000 kg pesticida u proizvodnji sirovina za proizvodnju tekstila.

„Socijalna zadruga Humana Nova lider je društvenog poduzetništva, prepoznat u široj regiji. Zadruga je svojim djelovanjem aktivno i izravno doprinijela izgradnji društva tolerancije i suradnje te je pomogla socijalno isključenim osobama i njihovim obiteljima unaprijediti njihovo samopouzdanje i kvalitetu života“ (Humana Nova, dostupno na: <http://www.humananova.org/hr/about/>, pristupljeno 5.2.2020.).

Specifičnost ove zadruge je u tome što su njeni članovi udruge i fizičke osobe koje su prepoznale potencijal uključivanja osoba s invaliditetom i drugih društveno isključenih osoba u proizvodnju tekstilnih proizvoda. Svojim radom oni pridonose radu zadruge te razvoju lokalne zajednice.

Danas se tekstilna industrija smatra jednim od najvećih zagađivača okoliša. Prosječni vijek trajanja odjeće je 3 godine nakon čega se ta odjeća baca, a za razgradnju joj je potrebno čak 100 godina. Nerecikliranjem odjeće povećava se njena proizvodnja kao i zagađenost

okoliša. Da bi se riješio problem tekstilnog otpada, razvijaju se različite inicijative unutar tekstilnih industrija sa ciljem smanjenja negativnog utjecaja na okoliš i zajednicu. Humana Nova ističe kako 90% tekstilnog otpada može biti ponovo iskorišteno. Isto tako ističe da skupljanje, oporaba i sortiranje tekstila ima pozitivne učinke na klimatske promjene (npr. vunena odjeća se ne razgrađuje, već proizvodi metan koji doprinosi globalnom zatopljenju), smanjena je potreba za ponovnom proizvodnjom, smanjuje se utjecaj onečišćenja okoliša te se smanjuje opterećenje kućnog budžeta zbog pristupa jeftinijim tekstilnim proizvodima.

Zadruga Humana Nova rabljenu odjeću sakuplja prvenstveno na području sjeverozapadne Hrvatske. Sakupljena odjeća sortira se po raznim kategorijama: čista i cjelovita odjeća se prosljeđuje u daljnju prodaju na području Čakovca, Zagreba i Labina po pristupačnim cijenama, čista i djelomično cjelovita odjeća se prosljeđuje u šivaonicu na doradu, a potom se prodaje u greenware dućanima, necjelovita odjeća se upotrebljava za proizvodnju novih proizvoda, istrošena odjeća se reciklira u industrijske krpe za brisanje, a neupotrebljiv tekstil se prosljeđuje poduzećima za reciklažu.

Reciklirajući staru odjeću čuvamo sirove materijale i prirodne resurse. Isto tako čuvamo energiju koja je potrebna za proizvodni proces. Manje iskorištene energije znači manje otpuštanje ugljičnog dioksida kao i manje stakleničkih plinova i emisija. Osim toga, reciklirana odjeća pomaže siromašnim osobama da dobiju kvalitetnu odjeću po povoljnim cijenama.

U Prelogu, Belici, Murskom Središću, Nedelišću, Strahonincu i Svetom Martinu na Muri postavljeni su kontejneri za tekstil, odjeću i obuću. U njih se mogu staviti stvari koje više ne koristimo, a koje će zadruga moći iskoristiti. Radnim danom od 7 do 15 se odjeća može donijeti u prostorije Humana Nove u Čakovcu. Socijalna zadruga Humana Nova pokušava učiniti svijet boljim mjestom za sve nas ističući da ono što ti više ne želiš, netko drugi očajnički treba.

6. Korona kriza u Hrvatskoj

Prema podacima Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), 4. kolovoza Hrvatska je imala ukupno 647 aktivnih slučajeva COVID-19, a od početka epidemije ukupno 5318 slučajeva. Zbog COVID-19 umrlo je 154 ljudi, a broj zaraženih se početkom kolovoza počeo smanjivati sa 100 na 30 ljudi po danu.

Utjecaj korona krize na ekonomiju zemlje najbolje možemo vidjeti prema broju nezaposlenih osoba. Podaci iz Hrvatskog zavoda za zapošljavanje pokazuju kako je broj nezaposlenih osoba u siječnju bio 139 924, dok je u travnju bilo 159 234 nezaposlenih osoba.

Početkom ožujka obrazovne ustanove su se kao i sve ostalo počele zatvarati, a nastava se odvijala na daljinu, online. Krajem travnja socijalne i ekonomske aktivnosti su započele ponovo, isto kao i uslužne i prodajne djelatnosti (OECD, 2020.).

7. Anketa sa socijalnim zadrugama

7.1. Metodologija

Da bih upotpunila svoj završni rad i saznala kako se socijalne zadruge nose sa današnjom situacijom za vrijeme korona krize, odlučila sam kontaktirati socijalne zadruge i čuti njihovo osobno iskustvo. Prilikom izrade popisa aktivnih socijalnih zadruga u Hrvatskoj pronašla sam 18 socijalnih zadruga te ih odlučila kontaktirati. Najprije sam svaku socijalnu zadrugu pokušavala dobiti na mobilni telefon, ali zbog manjka vremena nisu mi odgovorili ili su rekli da bi im bilo lakše da im pošaljem pitanja u obliku ankete. Neke od socijalnih zadruga kao što je socijalna zadruga Kameleon, su u stanju mirovanja pa nisu bile u mogućnosti odgovoriti na moja pitanja u vezi njihova poslovanja za vrijeme korona krize. U alatu Google Docs izradila sam anketu od ukupno 10 pitanja, 3 pitanja su bila vezana za poslovanje za vrijeme korona krize, a 7 ih je bilo vezano za poslovanje prije korona krize. Putem maila poslala sam svakoj aktivnoj socijalnoj zadrugi dokument sa pitanjima i čekala njihove odgovore. Mail sam nakon nekoliko dana ponovno poslala svim socijalnim zadrugama osim Humana Novi jer su mi oni jedini odgovorili. Nakon tog drugog maila dobila sam ukupno 7 odgovora čime sam poprilično zadovoljna jer na temelju toga mogu izraditi dobru analizu.

7.2. Rezultati istraživanja

Kako nas je ove godine sve zatekla korona kriza, njoj nisu izmaknule ni socijalne zadruge pa sam pitanja podijelila na poslovanje za vrijeme korona krize i na poslovanje prije korona krize. Na početku me zanimalo kako je korona kriza uopće utjecala na njihovo poslovanje, je li došlo do pada prihoda ili možda otpuštanja zaposlenika. Svih 7 socijalnih zadruga je istaknulo da je u njihovom poslovanju došlo do pada prihoda, kod nekih manje (26%), a kod nekih više (80%), ali nisu otpuštali svoje zaposlenike jer oni spadaju u skupine ljudi koje teško pronalaze posao pa su im neki zbog toga smanjili plaće od 1.6.2020. godine. Pošto je država svim poslodavcima nudila pomoći, na pitanje jesu li oni koristili te pomoći države i u kojoj mjeri, 2 socijalne zadruge nisu uopće koristile pomoći, dok su 2 koristile pomoći HZZO-a za očuvanje radnih mjesta, a 2 su koristile pomoći u obliku plaća za zaposlene. Na pitanje koji oblik pomoći im je trenutno potreban, neke su odgovorile da im nije potreban nijedan oblik pomoći jer trenutno dobro posluju, dok su neke odgovorile da bi im dobro došla financijska pomoć. Kako bih usporedila njihovu situaciju danas sa situacijom prije korona krize, postavila sam im pitanja u vezi poslovanje prije korona krize. Potpore države koristile su se i

prije korona krize u vidu EU fondova, projekata, gradskih potpora za gospodarstvo, potpora za osobe s invaliditetom ili potpore od HZZ-a, no dvije socijalne zadruge ipak nisu ni prije korona krize koristile državne potpore. U odnosu na druge vrste zadruga, socijalne zadruge su manje poznate pa sam pitanjem dobivaju li drugi oblici zadruga neopravdano veću podršku od socijalnih zadruga, dobila odgovore koji potvrđuju tu tezu. Samo 2 socijalne zadruge se nisu složile sa time, dok je ostalih 5 navelo da socijalne zadruge nisu dovoljno prepoznate danas te dobivaju manje pomoći od države u odnosu na druge vrste zadruga. Na pitanje koje bi zakonske promjene potaknule razvoj socijalnih zadruga, svaka socijalna zadruga je imala drugačiji odgovor. Neke su istaknule da bi to bile porezne beneficije, prednosti u javnoj nabavi, motivirajući pristup zapošljavanja, a neke sustavno sufinanciranje aktivnosti. Kako ne bi socijalne zadruge dobivale samo pomoć od države, sljedeće je pitanje bilo vezano za donacije iz privatnog sektora i/ili građana. Većina socijalnih zadruga ne prima takav oblik pomoći, dok neke primaju donacije od oboje navedenih, a neki imaju organizirani pristup kroz volonterski rad. Okolina u kojoj pojedina socijalna zadruga djeluje pozitivno je prihvatila svaku od njih, obitelji zaposlenika su im jako zahvalne na zaposlenju, dok ističu da dobavljači ne vide razliku između socijalnih zadruga i trgovačkih društava. Šest socijalnih zadruga je istaknulo da je rezultate njihovog rada moguće kupiti samo na domaćem tržištu, dok jedna socijalna zadruga svoje proizvode prodaje i na inozemnom tržištu. Na pitanje koliki postotak prihoda se ostvaruje prodajom proizvoda i usluga, 4 socijalne zadruge su odgovorile da je to 80% ili više, dok su 3 socijalne zadruge istaknule da on iznosi 15% ili više, a ostatak se financira kroz projekte.

8. Zaključak

Zadrugarstvo je kao i svaki drugi poduzetnički model doživljavalo uspone i padove što je utjecalo na model zadružnog poslovanja. Regulirano je Zakonom o zadrugama koji je donesem 2011. godine. No ipak je potrebno uložiti mnoge napore u prilagođavanje Zakona kako bi se potaknulo osnivanje novih zadruga.

Zadruge kao treći oblik poduzetništva stvaraju veću ekonomsku i socijalnu održivost. One omogućuju pojedincima da donose ekonomske odluke te ih potiču da uvažavaju mišljenja i odluke drugih ljudi. Kao što vidimo iz prikazanih podataka Republika Hrvatska zaostaje po pitanju broja zadruga i zaposlenih u sektoru zadrugarstva. Jedan od razloga zašto bi se broj zadruga trebao povećati je njihov društveno-ekonomski utjecaj na državu. Udruživanje članova u zadruge povećava pregovaračke sposobnosti te ih potiče na izlazak na nova tržišta što povećava konkurentnost. Povećanom konkurentnošću doprinosi se poboljšanju vanjskotrgovinske bilance Republike Hrvatske zbog čega je poticanje zadruga vrlo važno za našu državu.

Socijalne zadruge kao oblik socijalnog poduzetništva predstavljaju uspješan model kojim bi se mogli riješiti mnogi društveni problemi. Jedan od najvažnijih problema kojeg rješavaju socijalne zadruge je nezaposlenost. Socijalne zadruge su osnovane sa svrhom zaposlenja osoba koje imaju nepovoljan društveni položaj ili im prijeti isključenje sa tržišta rada. Kao i sa svim vrstama zadruga, tako i sa socijalnim, Republika Hrvatska je slabije razvijena u odnosu na druge europske zemlje. Na primjeru ACT grupe se vidi kako socijalno poduzetništvo inovira i stvara vrijednost tamo gdje drugi nisu mogli. Upravo se ta vrijednost vidi kod socijalne zadruge Humana Nove koja zapošljavanjem osoba s invaliditetom na području Međimurske županije utječe na razvoj županije.

Odabirom ove teme za završni rad proširila sam svoje znanje o zadrugama te specifično o socijalnim zadrugama. Kako dolazim iz Međimurske županije, više sam se orijentirala na socijalnu zadrugu Humana Nova jer mislim da njihov rad stvarno ima pozitivne učinke u cijeloj županiji. Poznajem nekoliko osoba s invaliditetom te sam upoznata sa njihovim poteškoćama prilikom traženja posla te samom prilagodbom na radnom mjestu. Većina ljudi ima drugačiji pogled na takve osobe pa im je zbog toga teže raditi u tradicionalnim poduzećima. Osnivanjem socijalne zadruge Humana Nova otvorilo se 50 i više novih radnih mjesta baš za takve osobe. Osim u povećanju broja zaposlenih, socijalna zadruga utječe na ekološki razvoj naše županije. Naime recikliranjem i ponovnom upotrebom stare odjeće, obuće i drugih tekstilnih predmeta smanjuje se zagađenje okoliša te se smanjuje proizvodnja nove odjeće koja ima za posljedice ispuštanje otrovnih plinova u atmosferu. Kao osoba koja puno vremena

provodi u prirodi podržavam rad te socijalne zadruge i mislim da bi više poduzeća trebalo na taj način brinuti o okolišu jer ipak mi smo ti koji živimo u njemu.

Zbog trenutne situacije sa korona krizom, socijalne zadruge su kao i sva ostala društva bile prisiljene smanjiti ili zaustaviti svoje poslovanje što je imalo utjecaja na njihov prihod, ali ne i na broj zaposlenih osoba. Raznim pomoćima države, građana i privatnog sektora, socijalne zadruge i dalje posluju najbolje što mogu, boreći se za dodatna prava koja su zaslužile. Oblik pomoći koji bi im bio najpotrebniji je financijski. Jedini problem koji socijalne zadruge ističu u anketi je njihova prepoznatljivost i zanemarenost od strane države u odnosu na druge vrste zadruga. Rezultate rada većine socijalnih zadruga je moguće pronaći na domaćem tržištu, a rezultate rada jedne socijalne zadruge je moguće pronaći i na inozemnom tržištu. Okolina u kojoj svaka socijalna zadruga djeluje je pozitivno prihvatila socijalnu zadrugu te podržavaju njihov rad, no ističu da ih dobavljači ne razlikuju od trgovačkih društva.

Popis literature

Agrobiz 2018., preuzeto 29.1. 2020. s <https://www.agrobiz.hr/agrovijesti/u-zemljama-eu-svaki-peti-stanovnik-clan-zadruga-u-hrvatskoj-tek-svaki-200-ti-11172>,

Avsec, F. (2005). Poljoprivredne zadruge u Republici Sloveniji. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 43(1), 83-108.

Barbara Becker, „Pomakonline“, preuzeto 12.5.2020. s <http://www.pomakonline.com/content/view/559/29/>

Birchall, Johnston (2012) 'The Potential of Co-operatives during the Current Recession: Theorizing Comparative Advantage', paper presented at the Euricse Conference in Venice Cooperatives Europe dostupno na : <https://coopseurope.coop/> , pristupljeno 1.2.2020.

Defourny, Jacques and Nyssens, Marthe (2012) 'Social Cooperatives: When Social Enterprise Meets the Cooperative Tradition', paper presented at the Euricse Conference in Venice (March 15-16, 2012.)

DGRV, Cooperatives in Germany, preuzeto 3.2.2020. s <https://www.dgrv.de/en/cooperatives/historyofcooperatives.html>

Dravaportal.eu, Socijalnopoduzetnička zadruga "Ruke", preuzeto 13.5.2020. s http://www.dravaportal.eu/content/2229-socijalnopoduzetni-ka-zadruga-ruke-?tab_1=data#tab_1data

Đukan Mak, Martina Vajdić, Mislav Kirac, Robert Pašičko, Tanja Medić, Ana Lucić... Filip Brničević, 2013., Priručnik za osnivanje energetske zadruge u Hrvatskoj, preuzeto 30.5.2020. s https://bib.irb.hr/datoteka/828110.energetske_zadruge_2.pdf

Euricse - European Research Institute on Cooperative and Social Enterprises, 2012., Promicanje razumijevanja zadruge u stvaranju boljeg svijeta, preuzeto 31.1.2020. sa http://cedra.hr/assets/attach/posts/646/euricse_reportvenice.pdf

Europe in Transition: The Role of Social Cooperatives and Social Enterprises, preuzeto 8.12.2019. sa https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2436456

GrAkni.hr: Socijalna zadruga Prijateljica iz Metkovca, preuzeto 12.5.202. s <https://grakni.hr/index.php/drustvo/ngo/96-socijalna-zadruga-prijateljica>

H-ALTER, Odgovor je "Domaći vrt", preuzeto 13.5.2020. s <http://www.h-alter.org/vijesti/odgovor-je-domaci-vrt>

Hansmann, Henry B. (1996) The Ownership of Enterprise, Cambridge, MA: Harvard University Press

Hrvatske socijalne zadruge, preuzeto 5.2.2020. s <http://cedra.hr/assets/attach/posts/785/soccoop.pdf>

Hrvatski poljoprivredni zadružni savez, preuzeto 28.1.2020. s http://www.hzs.hr/o_zadruzi.htm

Humana Nova, preuzeto 5.2.2020. s <http://www.humananova.org/hr/home/>

Izdebski, A., Mering, T., Ołdak, M. & Szarfenberg, R. (2017), Selected Aspects of Social Cooperatives in Poland, Euricse Working Papers, 93|17., preuzeto 13.5.2020. s https://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2017/07/WP-93_17-Izdebski-et-al.pdf

Kameleon socijalna zadruga - Chameleon Cooperative, [Facebook]: preuzeto 13.5.2020. s https://www.facebook.com/pg/KameleonHR/about/?ref=page_internal

Mataga Ž. (2009): Etničke vrijednosti i gospodarski značaj zadrugarstva, Zagreb

Mataga Ž.: Seljak i zadruga, 1995, Prosvjeta, Bjelovar, str 244.

Nikić, D. (2016). Socijalno poduzetništvo (Doktorska disertacija, Međimursko veleučilište u Čakovcu). Preuzeto s <https://zir.nsk.hr/islandora/object/mev:410/preview>

Prijateljica socijalna zadruga, preuzeto 12.5.2020. s <https://grakni.hr/index.php/drustvo/ngo/96-socijalna-zadruga-prijateljica>

Pružimo ruke socijalna zadruga, preuzeto 13.5.2020. s <https://www.pruzimoruke.hr/>

Social and Political Institutions Academic Laboratory Sociology Department, University of the Aegean, Social Cooperatives in Greece. Introducing New Forms of Social Economy and Entrepreneurship preuzeto 9.12.2019. s http://www.irsr.eu/issue05/10_Nasioulas_p141-161.pdf

Socijalna zadruga Druga prilika, [Facebook]: preuzeto 15.5.2020. s https://www.facebook.com/pg/zadruga.druga.prilika/about/?ref=page_internal

Vukomerić, ožujak, 2016., Dobra ekonomija u dobrim pričama, ZMAG, preuzeto 13.5.2020. s https://www.kulturpunkt.hr/sites/default/files/de16_izvjes%CC%8Ctaj_web.pdf

SOCIJALNA ZADRUGA MIVA ART: Nova strategija i vizualni identitet, Anita Andrašek Mihaljević, preuzeto 12.5.2020. s <https://www.valpovstina.info/index.php/vijesti/7126-socijalna-zadruga-miva-art-nova-strategija-i-vizualni-identitet>

Socijalna zadruga VITA-ANST, [Facebook], preuzeto 13.5.2020. s <https://www.facebook.com/vitaanst/>

THE COVID-19 CRISIS IN CROATIA, preuzeto 12.8.2020. s <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Croatia.pdf>

The Rise of Social Cooperatives in Italy, preuzeto 8.12.2019. sa <https://link.springer.com/article/10.1023/B:VOLU.0000046280.06580.d8>,

The Effect of Corporate Social Responsibility on Social Capital Creation in Social Cooperatives, preuzeto 8.12.2019. sa <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0899764010362568>,

Udruga PET PLUS, preuzeto 12.5.2020. s <https://petplus.hr/socijalna-zadruga-pet-plus/>

Udruga ZvoniMir, SOCIJALNA ZADRUGA ZVONIMIR, preuzeto 13.5.2020. s <https://zvoniMir.hr/projekti/udruga/socijalna-zadruga-zvoniMir>

Udruga Zvono, preuzetno 12.5.2020. s <https://www.udrugazvono.hr/osnovana-socijalna-zadruga-miva-art/>

Zadruga NEOS, preuzetno 12.5.2020. s <https://zadruga-neos.hr/>

Zakon o zadrugama NN 34/11, 125/13, 76/14, 114/18, 98/19. Preuzeto 29.1.2020. s <https://www.zakon.hr/z/458/Zakon-o-zadrugama>

Popis tablica

Tablica 1. Razlike između zadruge, trgovačkog društva, obrta i udruge	4
Tablica 2. Zadružna statistika EU za 2015.	9
Tablica 3. Zadružna statistika Hrvatske za 2015.	7